

Byggekunst i mur+betong

«ENN OM VI KLEDDE FJELLET?»

av Aina Dahle

I antikkens Roma, ble ikke engang forskalingen revet. Heldigvis, for da marmoren var vekk kom vakre teglvegger til syne. Fra Palatinerhøyden, den sentrale av Romas syv høyder og den eldste delen av byen

Fortellinger om mur og betong som ble borte, men allikevel var der

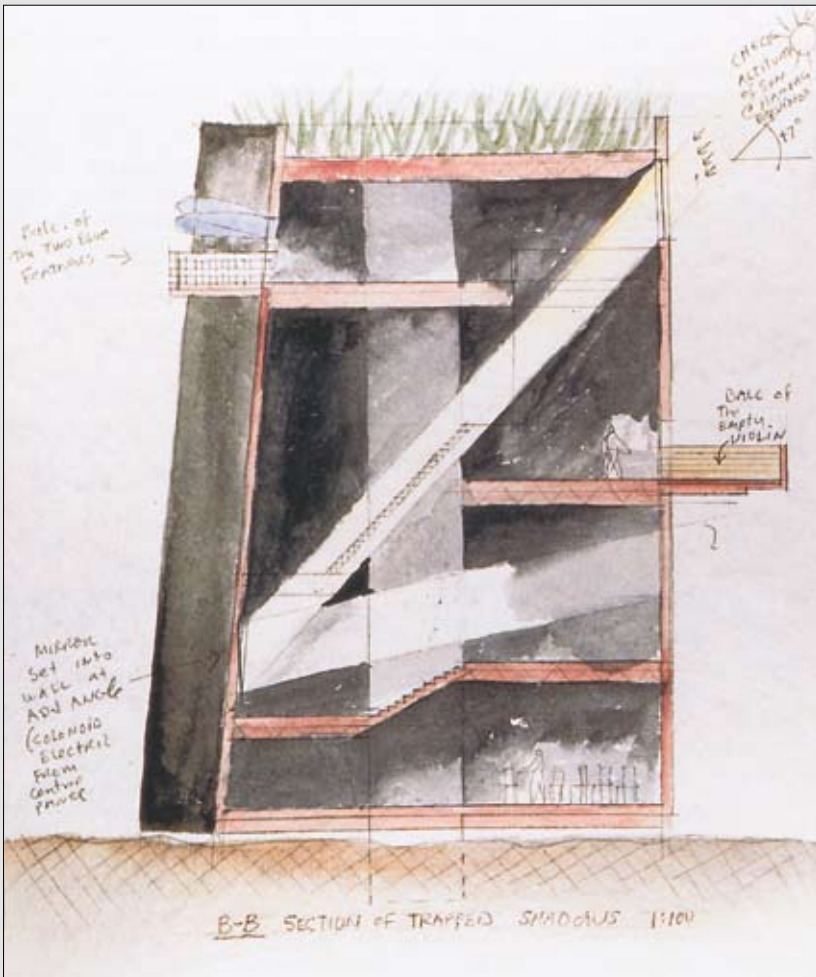
Den kaleidoskopiske og kommenterende byggekunstspalten er signert Aina Dahle, professor ved AHO, Arkitektur- og designhøgskolen i Oslo. Hun er også kjent som Einar Dahle og har i en 20-årsperiode skrevet 80 arkitekturpalter i MUR, er diplomarkitekt fra ETH-Zürich, har egen praksis i Oslo, har vært gjesteprofessor ved RWTH-Aachen, reiser mye og gjerne, maler akvareller og tenker og snakker fritt og høyt; noe blir det aforismer av.

Tegl og leca benyttes stadig som forblending av andre konstruksjoner. En ren påkledning, en ytterfrakk, pen og kledelig, noen ganger dessverre også kjedelig. Tegl og leca skjules stadig oftere med et forsonende pussjikt, gjennomfarget eller med et toppstrøk av egnet maling. For leca er det regelen. Men også teglsteinen aksepterer å bli skjult, trekke seg tilbake og være en tjener for noe som skal frem i lyset. Murverket har en lang historie som en tjener bak seg. Betongen har en nesten like lang historie, ikke som armert, men dog. I antikkens Roma, ble ikke

engang forskalingen revet. Heldigvis, for da marmoren var vekk kom vakre teglvegger til syne. Slik: *Betongen var ikke alltid synlig, men likevel tilstede.*

Man rev ikke forskalingen i de dager keiser Augustus kledde Romas fasader med marmorplater. Marmorplaten var festet til bakveggen av tegl. Tegl var den synlige delen av betongkonstruksjonen hvor to teglvanger utgjorde forskalingen som altså ikke ble revet. Uten betong – som oftest pozzolanbetong – ingen romersk veggkonstruksjon. Ulike metoder, men

Hamsunsenteret, 2009.

Arkitekt Steven Holl.

Steven Holl leste mye Hamsun-litteratur da han for 14 år siden fikk oppdraget.

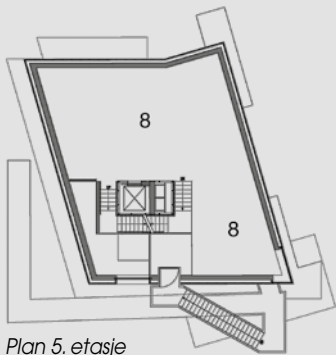
Det var imidlertid forfatterens andre roman *Mysterier* som direkte påvirket og inspirerte arkitekten i utformingen.

I drømme får den merkelige Nagel se et sort, åttekantet tårn...

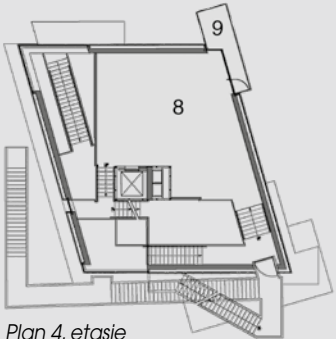
Vel, tårnet har aldri vært åttekantet, men har hele tiden hatt en knekk i øvre del.

Tegninger, akvarell og foto:

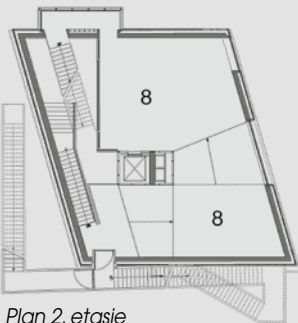
© Steven Holl Architects

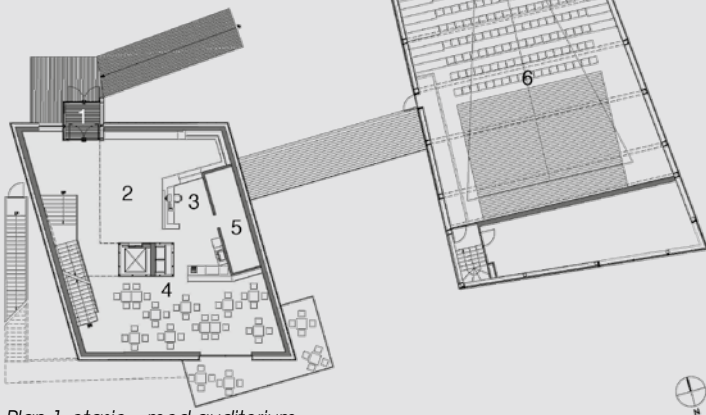
Plan 5. etasje

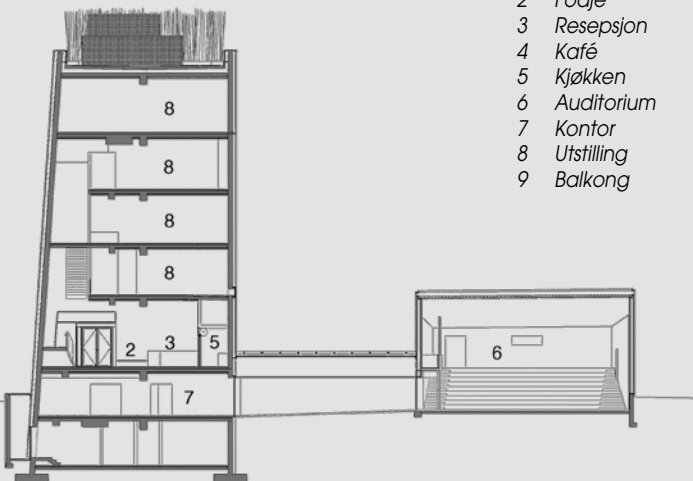
Plan 4. etasje

Plan 2. etasje

Plan 1. etasje – med auditorium

- 1 Inngang
- 2 Foaé
- 3 Resepsjon
- 4 Kafé
- 5 Kjøkken
- 6 Auditorium
- 7 Kontor
- 8 Utstilling
- 9 Balkong

Tegninger og foto: © Steven Holl Architects

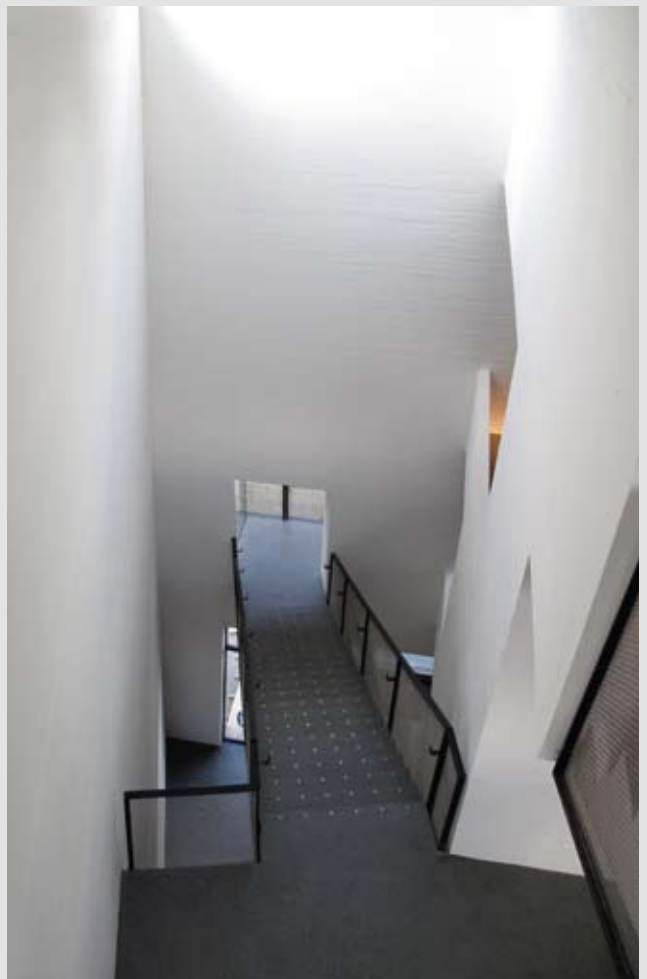

Foto av Hamsun-senteret. Foto: Irene Sævik

alltid betong. Usynlig. Og slik fortsatte det opp mot vår tid da den armerte betongen ble konstruktivt virksom ved å tåle både trykk og strekk.

Betong fremfor tre

Etter krigen var det rasjonering av mange handelsvarer, også trevirke. Tømmer var øremerket eksport for å skaffe fattige Norge valuta. Så man bygde med andre materialer. Ofte støpte man med betong. I 1953 da jeg var 7 år, flyttet familien min til Eiksmarka, til en vertikalt delt

tomannsbolig tegnet av arkitektene Torp & Torp. Treplansløsningen hadde støpt betong i gavl, skillevegg mot nabo og etasjeskiller. Fasadene av trestendervegger hadde vinduer og kledning med tømmermannspanel, gipsplater inne. De skjeve betonggavlene derimot ble malt hvite uten at det skjulte forskalingsbordene og overflaten til den grove betongen. På innsiden var gavlen isolert med 5 cm sydd isolasjonsmatte skjult av gipsplater. Husene var kalde.

Etter noen år orket ikke faren min å fyre for kråka lenger. Han utfordret

familiens nyutdannede arkitekt. Hva om vi kledde betongen? Og lot litt lys slippe inn gjennom den tette gavlen? Etter mye nøling slo jeg til. Året var 1977 da tømmermannpanel over isolert stendervegg krøp rundt hjørnet og kledde betongen på gavlen. Over inngangen et utstikkende karnapp for blomster og lys. Betongveggen var for alltid skjult for omverden. Men huset ble varmt, fyringsutgiftene gikk drastisk ned og betongens termiske kapasitet fikk endelig komme til sin rett, på veggens innside.

Linked Hybrid, Peking 2009. Arkitekt Steven Holl. (Se M+B 2-2009).

Det enorme boligkomplekset med tilleggsfunksjoner fikk AIA Prize for Sustainable Architecture 2009.

Foto: © Steven Holl Architects

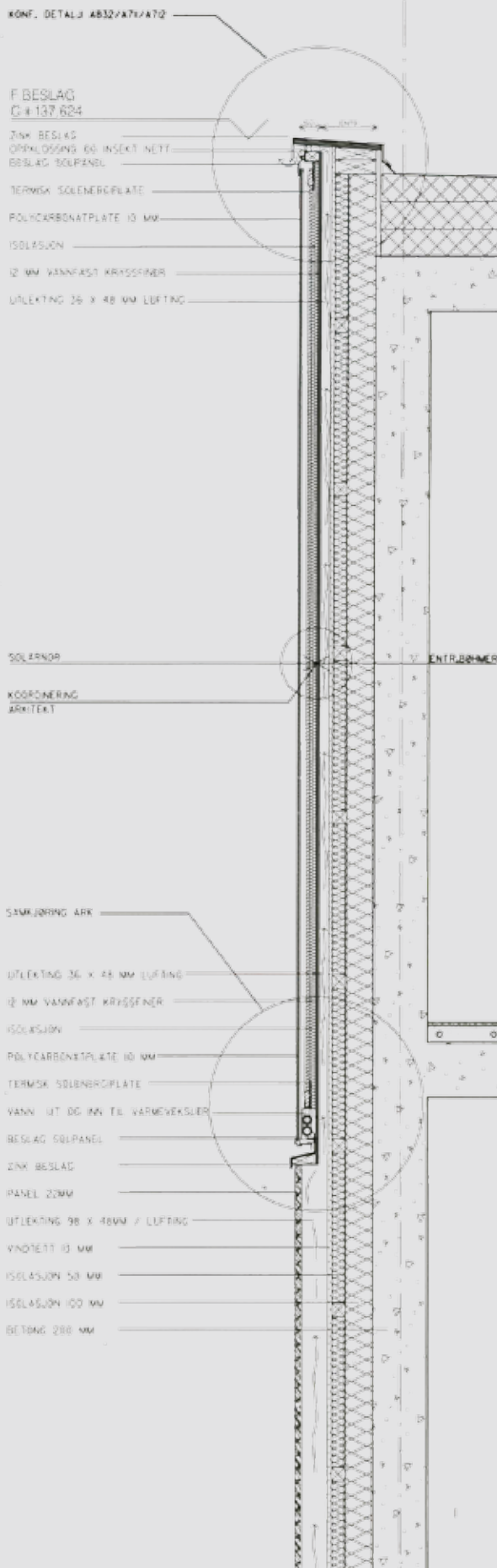
Betongens termiske kapasitet

Betong har høy egenvekt, står seg godt mot trykk og mekaniske påkjenninger, er varig, eldes vakkert og den har en enorm termisk kapasitet. Betong tar i mot tilført varme og lagrer den bedre enn andre kjente byggematerialer. Og det er enkelt å bygge med betong. Overgangen vegg / terreng er lett å håndtere. Sprang i dekker og overganger mellom ute og inne likeså. Betong er lydig og liker å ta på seg den klesdrakt du gir den. Og med utvendig isolasjon unngår du kuldebroer, får maksimal uttelling

av isolasjonen og utnytter betongens termiske kapasitet.

Noen ganger har byggherre og arkitekt problemer med å bestemme seg. Da vi skulle i gang med detaljtegningene av Bjørnveien 119 var verken byggematerial eller oppvarmingsmetode bestemt. Alt ble vurdert, alt var mulig, alt fløt. Jeg husker godt den dagen byggherren som også eide entreprenørselskapet, besluttet at boliggruppen på Holmen i Oslo skulle bygges i betong. Da falt en sten fra mitt bryst. Det gav oss arkitek-

ter kontroll over mange vanskelige overganger. Betongskallet ble 'rammen' om hver bolig. Betong i tak, vegger og gulv, ja sågar trappevanger og brystninger gav oss presisjonen gratis. Bygningsfysikkens detaljer var under kontroll. Og så ble husene (og betongen) kledd med sortmalt panel og på de store, tette gavlene mot syd og den trafikkbelastete veien ble de vannbårne solvarmepaneler montert. Og verden var som ny: Lavenergi-huset med materialer med termisk kapasitet var et faktum.

Bjørnveien 119.

Detaljsnitt gjennom gavlvegg med solpaneler. Boligene har vannbåren lavvarmegulv. 25-30% av energien til dette kommer fra 100 m² solvarmefangerne. Tilleggsenergi fra gass som også forsyner kjøkken og peis. Ill.: Arkitekten.

Bjørnveien 119, Holmen, Oslo, 2006. Arkitekt Dahle/Dahle/Breitenstein AS.

Backe Prosjekt AS fikk Byggherreprisen 2007 for dette «forbilledlige prosjekt». Fire patiorekkehøus over to etasjer, det ene verandahøuset og tre altanrekkehøus alle over tre etasjer. Boliggruppen er bygget i betong, isolert og med sortbeiset utvendig kledning. For boliggruppen i Bjørnveien 119 ble arkitektene tildelt Sundts premie for årene 2005–2006.

Foto: Arkitekten

Enn om vi kledde betongen?

Enn om vi kledde betongen? Ja! Når det er best! Keiser Augustus mente det var best. Vi også! Og støtter oss til Steven Holl og treverket som kler betongtårnet på Hamsunsenteret på Hamarøy. Den merkelige Nagel bærer på en fiolinkasse i Hamsuns *Mysterier* (1892). Merkelig, fordi han ikke spilte fiolin, kunne ikke spille fiolin. Det var da heller ingen fiolin i kassen, bare Nagels skittentøy «og noen papirer og skrivesaker på bunden, men ingen violin». Men dressen han bar var ren og gul som Steven Holls på innvielsesdagen.

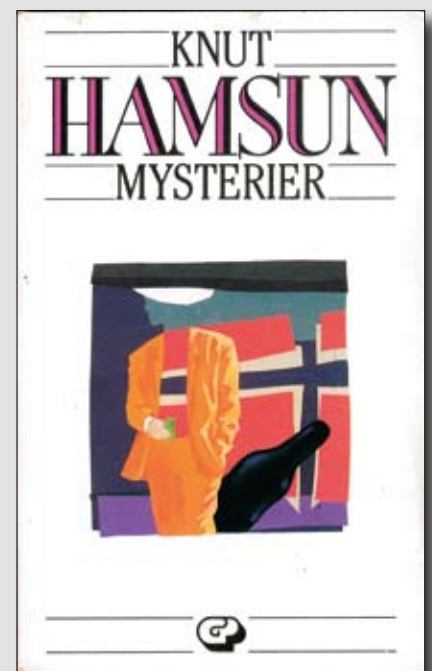
Hamsunsenteret stiller sult og mysterier. Ikke bare «... et sort, ottekantet tårn, som Vindens tårn i Athen, ...» som Hamsun skriver i *Mysterier*: «... Om de har sett tegningene av det?» Nagel hadde

allerede beskrevet tårnet i sine drømmer og Steven Holl hadde bare å gjøre det. Men det var mer enn det. I MUR nr. 3–1996 skrev jeg om det samme, for alt for mange nordmenn et forargelsens tårn, følgende i forbindelse med diskusjon om tradisjon og fornyelse – synonym eller antonym:

«Hamsuns private syning og hang til empiren og sorenskriverstilen er antonymet til hans diktning. Hans romantiske, private forestillingsverden står i sterk kontrast til hans radikale diktning og språk. Men dette gjør Hamsun menneskelig. Og som mennesker vil vi som ser Steven Holls Hamsun-museum som synonym til Hamsuns diktning, tilgi de mennesker i Nordland og Norge som ser sorenskriverstilen som synonym til Hamsuns diktning.

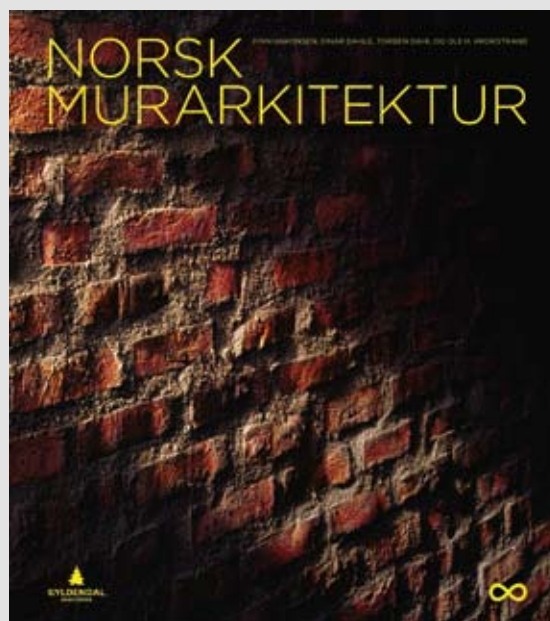
Forsiden av *Mysterier* av Knut Hamsun, Gyldendal Norsk Forlag.

Omslagsillustrasjon: Augon Johnsen

Boken *Bengt Espen Knutsen*, Pax Forlag 2009. Redaktør Ulf Grønvold. Dette er den tredje boken i serien "NORSKE ARKITEKTER". *Bengt Espen Knutsen – Kontinuitetens arkitekt* er skrevet av herværende spaltist og er en fortelling om arkitektens liv og virke og en kavalkade av prosjekter fra 1959–2009, en periode på imponerende 60 år. Og fortsatt blir det tegnet nye hus, mange av dem i mur og betong.

Norsk Murarkitektur – Gyldendal Norsk Forlag 2009. Gyldendal har i samarbeid med byggutengrenser.no gitt ut en vakker fagbok for arkitekter og arkitektstudenter. Men mer enn det: Dette er en inspirasjonsbok til glede for alle som er opptatt av byggekunst i mur. Boken har en rekke informative artikler om murmaterialenes ulike egenskaper og anvendelsesmuligheter med eksempler.

Men vi må påpeke at det ikke er tradisjoner de forfekter ved slikt syn, men reaksjonære krefter som tar livet av enhver tradisjon, også den de tror seg selv en del av... Så de som forfekter Hamsuns private oppfatninger – og forlanger at Hamsun-museet skal bygges i en foreldet byggeskikk – forstår ikke at de selv som motsetter seg all forandring, må forandre alt (også historien og seg selv) for å komme (tilbake) til den delen av Hamsuns verden som aldri har interessert omverdenen. Det var ikke for

sitt privatliv og private oppfatninger at Hamsun fikk Nobelprisen i litteratur.»

Heldigvis vant de progressive kreftene lokalt og nasjonalt. Et kulturløft av de sjeldne, ikke et museum for å vise relikvier og førsteutgaver av allehånde bøker. Nei, et «Vindens tårn» er reist i nord, til minne om en stor forfatter, hans radikale og modernistiske tilnærming til mennesket, handlingen og stedet. Man vil aldri glemme hans nazi-og Hitlersympatier, men man vil etter hvert glemme

hans hang til romantisk musikk og sorenskriverstilen. Steven Holls Hamsun-senter viser verden dikterens storhet gjennom djerne former og minnefulle sprell med fiolinkasser til balkonger, «en kropp med usynlige krefter», romlige bevegelser som tilfører «det ubevisste sjæleliv» nye dimensjoner. Hvem vil nå ha et toetasjes sorenskriverhus med smårutete vinduer?

Ingen, men viktigere enn det, er at Hamsun-senteret har fått et synlig merke som knytter Hamsun sterkere

Gyldendalhuset, Oslo, 2007. Arkitekt Sverre Fehn. Fra utsiden kan man ikke se at Gyldendalhuset er et betonghus. Godt skjult av eksisterende klassisistiske fasader imot Sehesteds plass (P.Due og B. Steckmest, 1880) og Universitetsgaten 14 (A.H. Lenschow, 1876) ligger betonghuset der i all sin skjulte prakt. Mottaker av Betongtavlen 2007 og Sundt premie for 2007-2008. Foto: Gyldendal

til stedet, sterkere til Nordland. I en verden full av bilder og tegn, ikke bare setninger og ord, har Hamsuns navn manifestert seg i et land og et landskap han tilhører. Hamsuns diktning er universell, derfor forståelig, nå er han endelig lokalt forankret og man ser sammenhengen. Holl snakker i sin første bok fra 1987 om forankring. Lite visste han da at han 22 år senere skulle ankre opp Knut Hamsun – for godt – i et tårn forfatteren hadde beskrevet, men som han selv hadde tegnet.

Munch på flyttefot

Munch-Stenersenmuseet, Bjørvika, Oslo. Arkitekt Juan Herreros arquitectos.

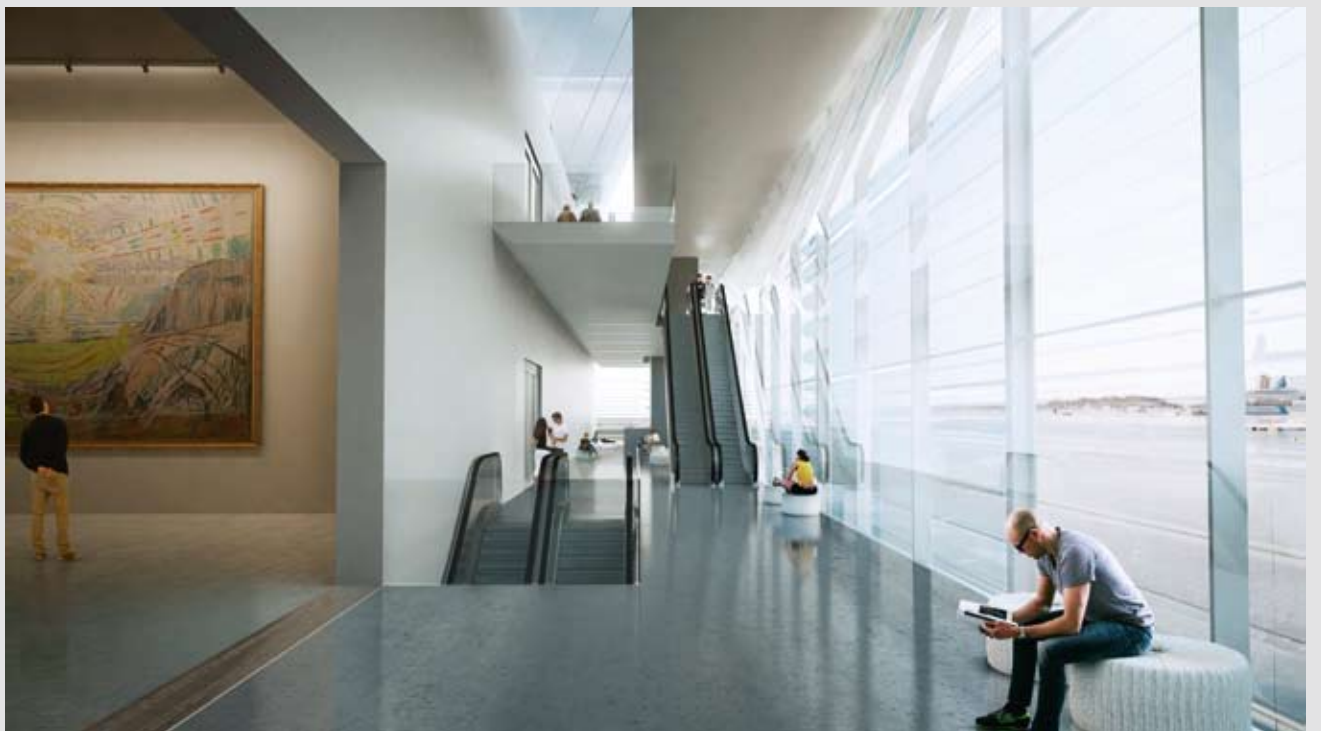
Munch-Stenersenmuseet går i høyden. Vi må ikke glemme at pinakoteket som type har overlevd Durands horisontale skjemaer. I dag går moderne museer, om pinakotek, glyptotek eller installatek, i høyden. Det gir bedre oversikt over samlingene samtidig som byrommene blir mer oversiktlige. Dertil kommer den besøkendes romlige opplevelse ved vertikal kommunikasjon gjennom både fellesrom og samlinger. Herreros fellesrom ligger henvendt mot byen, operaen og Akerelva. Muligheten for å oppleve glimtet av en solnedgang som under SKRIK vil være tilstede. I det hele tatt vil dette museet ta hele byen og landskapet i bruk. Slik blir pinakoteket, ikke en endeløs vandring gjennom like saler, men en vandring mellom kunsten den gang og virkeligheten i dag når du besøker samlingene.

Foto: ©www.mir.no

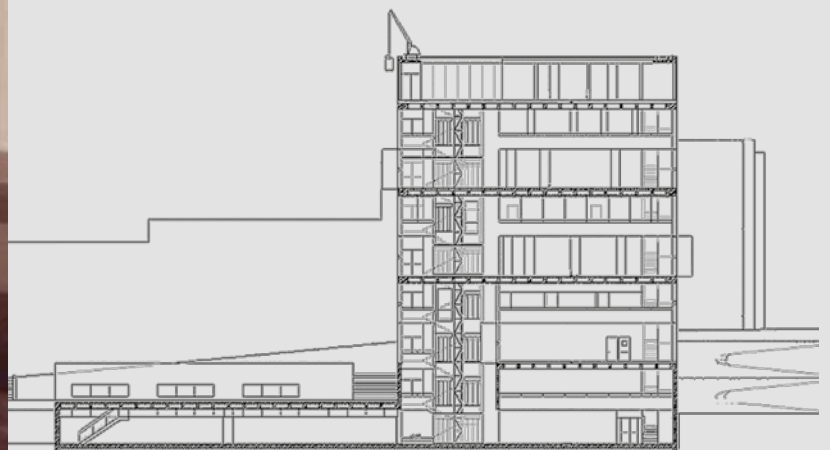
Den spanske arkitekten Juan Herreros har gitt Munch-Stenersenmuseet en lesbar form som tilfører Bjørvika akkurat det lille ekstra. Om arkitekten har tegnet et nikkehus andre steder i verden, betyr lite eller ingenting for arkitekturen og stedet, bare for dem som tror at arkitektur alltid må være en original original. Herreros arkitektur er sober her som i på de spanske øyene eller i Madrids fattigere utkant, Usera.

Foto: ©www.mir.no

Folkebiblioteket i Usera fra 2003, arkitekt Juan Herreros, ble utførlig presentert i MUR 1/2005. Snittet avdekker fire dobbelt-høye etasjer med til sammen tre innskutte mezzaninetasjer som tilsvarer normale etasjehøyder. «Loffet» er delvis tekniske rom og et atrium.

Hatlehol kyrkje, Ålesund, 2009.

1. premie med motto 'Fra vann til lys'

Arkitekt: Cornelius + Vøge, København.

De arkitektoniske meget bestemte «brettinger» og «knekker» gir kirken dens karakter, rommenes deres former og konstruksjonen dens stabilitet. Romdannende elementer sammenfaller med de konstruktive ditto gjennom anvendelse av ett hovedmaterial, nemlig betong. Juryen undret på om det kunne være riktig å kle betongen med gneis slik forfatteren har foreslått. Dette nummeret av MUR+BETONG viser at det går an. Og vi har vel sett det før òg uten at det gjør noe.

Ill.: Cornelius + Vøge, www.corneliusvoge.dk

